

şerhlerde ayrıntılı olarak işlendiğinden gelişme kaydetmiştir. Bu şerhlerde açıklanan bedî sanata örnek olarak hem o devrin hem daha önceki devirlerin şairlerinden nakiller yapıldığı için bu şairlerin daha iyi tanınması sağlanmıştır. Müellifleri aynı zamanda birer İslâm âlimi olan bu şerhler, İslâmî ve edebî kültürün yayılmasına ve güçlenmesine de hizmet etmiştir. Hem edebiyatın hem de İslâm kültürünün ve peygamber sevgisinin halk kitleleri arasında yayılıp yerleşmesine vesile olan bedîyyât çalışmaları sadece müslümanlara münhasır kalmamış, onlarla bir arada yaşayan hıristiyan ediplerinin XII. (XVIII.) yüzyıldan itibaren Hz. İsa'yı medih sadedinde bedîyyeler yazmalarına imkân hazırlamıştır. Bunlardan Hürî Nikolâvus b. Ni'metullah es-Sâiğ (ö. 1169/1755), Nâsîf b. Abdullah el-Yâzîcî (ö. 1287/1870) ile Ersanyûs b. Yûsuf b. İbrâhim el-Fâhûrî'nin (ö. 1300/1883) bedîyyeleri örnek olarak gösterilebilir.

XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıl sonlarına kadar devam eden bedîyye yazma geleneği XX. yüzyıldan itibaren gerek dinî hayata ve klasik edebî ilimlere olan ilginin azalması, gerekse sanat ve edebiyat anlayışındaki değişiklikler sebebiyle terk edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Safiyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiye el-bedî'iyye* (nşr. Nesîb Neşâvî), Dimaşk 1403/1983; *Âsârî, Bedî'iyyâtü'l-Âsârî* (nşr. Hilâl Nâci), Bağdad 1397/1977, nâşirin mukaddimesi, s. 6-12; *Keşfü'z-zunûn*, I, 233-235; Abdurrahman Fehmî, *Medresetü'l-Arab*, İstanbul 1304, s. 124-129; *Büstânî, DM*, V, 254; *Şevki Dayf, Târîhu'l-edeb*, V, 71, 302; VI, 182-185, 619-622; a.m.f., *el-Belâğâ te'tavvür ve târih*, Kahire 1965, s. 358-367; Abdülâzîz Atîk, *Fî Târîhi'l-belâğati'l-'Arabîyye*, Beyrut 1970, s. 317-326; *Nebhânî, el-Mecmû'atü'n-Nebhâniyye fî'l-medâ'ihî'n-nebeviyye*, Beyrut 1374/1974, I-IV; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edeb*, III, 149, 614; VI, 112-113, 530-537; Ali Ebû Zeyd, *el-Bedî'iyyât fî'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut 1403/1983; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muşâlaḥâtî'l-belâğîyye ve te'tavvuruḥâ*, Bağdad 1403/1983, I, 383-388; Bekrî Şeyh Emin, *Mütâla'ât fi's-şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Oşmânî*, Beyrut 1986, s. 261-275; a.m.f., *el-Belâğatü'l-'Arabîyye ft şevbihi'l-cedîd: 'İlmü'l-bedî'*, Beyrut 1987, s. 11-25; İsmâil Hakkî (Manastırî), "Abdülganî Nablûsî'nin Nesemâtü'l-eshâr fî medhi'n-nebiyyi'l-muhtâr Adh Bedîyyesinin Tercüme ve Şerhi", *Mekteb*, sy. 5, İstanbul 1311, s. 205-208; sy. 6, s. 250-252; sy. 8, s. 345-349; sy. 9, s. 410-412; sy. 10, s. 437-438; sy. 11, s. 487-489; sy. 12, s. 541-543; sy. 13, s. 583-584; sy. 14, s. 4-6; sy. 15, s. 52-54; sy. 17, s. 161-164; sy. 19, s. 251-253; sy. 21, s. 343-346.

HULUSİ KILIÇ

BEDİR

(البدر)

Eski edebiyatta güzellik, tasavvufta da vahdet sembolü olarak kullanılan bir teşbih unsuru.

Sözlükte "olgun, tamam, kâmil" anlamına gelen, ayın en parlak ve dolgun halini ifade eden bedir, Türkçe'de "dolunay, ayın on dördü" gibi tabirlerle karşlanır, ayrıca edebî metinlerde bedr-i münîr, bedr-i tamâm, bedr-i kâmil, mâh-ı şeb-efrûz, mâh-ı tâbân, mâh-ı münewver gibi isimlerle de anılır. Bedir ayın en iri, en ışıklı devresidir. Edebiyatta rengi, büyüklüğü, yuvarlaklığı, yüksekliği ve parlaklığı yönünden söz konusu edilir. Gece etrafı aydınlatması, ışığını güneşten alması, akşam doğup gökte uzun süre kalması, güneş doğunca batması da özellikle üzerinde durulan hususlardır. Diğer kozmik unsurlarla birlikte çeşitli "vech-i şebeh"ler münasebetiyle çok sayıda hayal ve tasavvura konu olmuştur. Bir pınara veya çeşmeye benzetilen, arza nur ve feyiz akıtan dolunay, âb-ı hayâtın dışında karanlıklar ülkesine giren Hızır'ı temsil eder. Hızır nasıl bilhassa darda kalanlara yardımcı ve rehber olmakta, imdada yetişmekteyse bedir de karanlıkta kalanlara Hızır gibi yardımcı olmaktadır.

Bedir her şeyden önce bir güzellik sembolüdür. Sevgilinin (veya övülenin) güzelliği, yüzü, yanağı ve bizzat kendisi aya benzetilir. Açıkça söylenmese de mâh, kamer gibi kelimelerle kastedilen çok defa dolunaydır. Divan edebiyatının her şeyi idealize etme özelliğinden dolayı, meselâ sevgilinin yüzü aya benzetilecekse bunda ayın en iri, en parlak anı olan dolunay kullanılır. Sevgilinin dolunay gibi olan yüzü, tevhidî veya ilâhî nurların, ilâhî sırların tecelliyatına ayna olduğu için her hâlükârda güzeldir. Bunu ifade etmek için mâh-rû, meh-likâ, mâh-çehre, kamer-çehre, mâh-tal'at, mâh-peyker, yüzü mâh gibi sözler kullanılır. Ay ile sevgili arasındaki benzerlikte el değmemişlik, yanına yaklaşamayacak kadar yüksekte olma, yüzünde siyah lekeler bulunma gibi hususlar da rol oynar. Ayın yüze benzetilmesinde renk ve şekil yanında siyah lekelerin ayva tüyü olarak düşünülmesi de söz konusudur. Bazan güneş sabuna benzetilerek feleğin (gökyüzü) onunla ayın yüz karasını yıkadığı belirtilir. Alın kamer, doğarken ve batarken hafif kırmızımı görünen dolunay, sevgilinin öfkeden kızaran yüzüdür.

Dolunay gök damının çörtene (yağmur oluşu), penceresi, gök bahçesinin havuzu, gök değirmenin güneşle birlikte iki değirmen taşıdır.

Dolunayın hâle ile birlikte ele alındığı da olur. Ay ağırlını veya bazı gecelerde ayın etrafında görülen beyazlığı ifade etmek için kullanılan hâle, sanki ayı kucaklamış, visâle ermiş gibi hayal edilir. Matem elbisesine, örtüye veya baş örtüsüne de benzetilen hâle bazan bele sarılan kırmızımı bir şaldır. O ayın evidir. Dolayısıyla ay gibi sevgili de geceleri evinden dışarı çıkamaz. Dolunay şehir, hâle de şehrin etrafındaki surlardır. Bu yüzden ay gibi güzel de şehirde mahsur kalmıştır. Dolunay âşık veya boynu bağlı kul olarak düşünüldüğünde hâle onun gerdanlığı, "tavk"ı olur. Yıldızlar diğer güzeller, dolunay da onların hepsinden daha güzel olan, girdiği meclisi aydınlatan biricik sevgili, güzellerin mâhı Leylâ'dır. Ay, siyah veya mavi elbiseyle âsuman dönme dolabına binmiş veya can semasında seyreden, işyan bir dilber, yıldızlar başına saçı olarak dökülen bir yeni gelindir. Sevgili dolunay gibi kusursuz ve mükemmel olmakla beraber bazan çıplaklığından utanıp bulutların arkasına gizlenir.

Somun ekmeği şeklinde olan dolunay ayrıca nurdan bir tabağa, gümüşten bir kâseye, iki kefeli bir teraziye veya ölççe de benzetilir. Dolunay, gök padişahının nurdan bir tacı, gök askerinin altın üsküf, külâhı, akçesi, güneşle birlikte gözlüğüdür. Cam aynalarla beraber ince levha haline getirilmiş demir, gümüş veya altından yapılmış yuvarlak aynalar da vardır. Bu yüzden dolunay gümüşten, güneş de altından bir aynadır. Bir başka ifadeye göre güneş gökyüzü berberinin sarı tası, dolunay da aynasıdır. Gümüş ayna zamanla paslanmakla, oksitlenmekle lekelenir ki yüzü gölgeli veya lekeli görünen dolunay da bu durumdaki bir aynaya benzetilir.

Dolunay gök meydanının kösü, davuludur. Bu kösler çalındıkça, yani günler geçtikçe ömür saltanatı da geçer. Dolunay, ok atılan nişangâh veya oklardan korunmak için kalkan (siper), parlayan çeliği ve yuvarlaklığı yönünden de gürz ve miğferdir. Hilâl ibrik, kulp, çengel, mum nalçesi, dolunay pamuğundan bükülen kandil fitilidir.

Dolunay ay tutulması münasebetiyle de söz konusu edilir. Bu durumda ayın

önüne geldiğine inanılan ejderha veya cinleri kovmak için tas veya teneke çalmak, bağırıp çağırmak gibi bâtil âdetlere de işaret edilir. Bedir gökyüzündeki hareketi sebebiyle de sevgilinin kapısını dolaşan bir âşiktir. Gece muımlarla sevgilinin semtine gelmiş, fakat "yüz karalığı" ile tutulmuştur. Genellikle Utârid (Merkûr) gökyüzü kâtibi telakki edilmekle beraber dolunay da yer yer hattat, kâğıt veya kitap olarak tasavvur edilir.

Ay, hareketleri sonucunda safha safha küçülüp tekrar büyür. Dolunay iken kemale ermiştir, tamamdır; diğer zamanlar ise noksandır. Bu durumda da dolunay sevgili, hilâl âşiktir. Dolunay parlaklığı ve beyazlığı itibarıyla kâğıda benzetilmiştir. Eskiden kâğıtlar âharlanmaktan başka mühre ile mührelenip parlatılarak düzgünleştirilirdi. Ay kâğıdı güneş (mihir) mühresiyle mührelenirdi için parlamaktadır. Utârid kâtip, şihâb (kayan yıldız) kalem, gökyüzü kâğıt olarak tasavvur edildiği vakit ay da divit veya hokka olur. Dolunay hattatı asırlardır "râ" harfini yazmaya uğraşsa da sevgilinin "râ" harfi gibi olan hilâl kaşlarının bir benzerini yazamaz, çizemez.

Bilhassa na'îlarda dolunay ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in şakku'l-kamer (ayın ortadan ikiye ayrılması) mucizesinden bahsedilir (bk. İNŞİKÂKU'İ-KAMER). Ayrıca dolunaya, diğer yıldızlarla birlikte, Hz. Yûsuf'un rüyasında Hz. Muhammed'e secde etmesi dolayısıyla da yer verilir. Kıyamet âlâmetlerinden olarak aydınlığını kaybedip kararması, güneşle birlikte toptop olması zikredilir. Dolunay yıldız akçelleriyle gök pazarında dolanan bir müşteri, bir gece yolcusu, görünmemek için siyah elbiseler giyen bir gece hırsızdır. Gittikçe şişmanlayan bir tenperverdir.

Edebî metinlerde dolunayla ilgili bazı inanışlara da yer verilir. Dolunay keten, kamış ve kuru ot gibi nesnelere üzerinde çürütücü etkiye sahiptir. Etrafı harmanlandığı zaman yağmur yağacağına inanılır. Akrep burcunda iken yolculuğa çıkmak iyi sayılmaz. Köpekler ona karşı ulur ve hırsızlar onu sevmez.

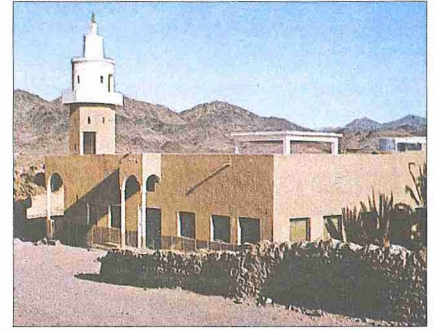
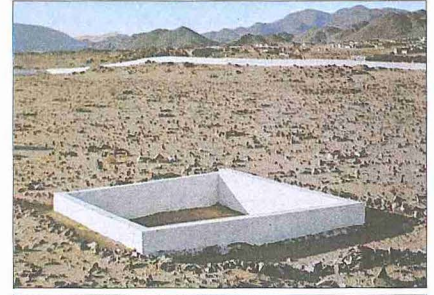
Dolunay, gökyüzü kürsüsüne çıkıp yıldızlar cemaatine vaaz eden, siyah cüb-beli, başı beyaz sarıklı ve nur yüzlü bir şeyh, vâiz veya mürşiddir. Tasavvufî edebiyatta da güneş gibi vahdeti temsil eder. Allah'ın esmâ ve sıfatlarının çeşitli tecelli ve özelliklerini yansıtır. Cemal ve muhabbetin tecellisi, ilâhî tecelliyat nurlarının mazhandır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'i sembolize eder. Ay, ışığını nasıl güneşten alıyorsa Hz. Peygamber de vahyini Allah'tan almaktadır. Ayın bir yüzü aydınlık, diğer yüzü karanlıktır. Bu münasebetle iman ve nefsin birlikte bulunduğu yönü benzerliği yönünden ele alındığı da olur. İman veya küfrün merkezi birdir, yani kalptir. Eğer kalp iman ve vahdet nuruyla dolmuşsa o gönüldür, dolunaydır; eğer kalp zulmette kalmış, maddî gâilelerle dolmuşsa o nefistir, yani tutulmuş bir aydır.

BİBLİYOGRAFYA :

Dihhudâ, *Luğatnâme*, "bedir" md.; Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 46, 48, 201-202; A. Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanını Tedkik*, İstanbul 1964, s. 102-114 vd.; Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlihi*, İstanbul 1971, s. 90 vd.; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 150 vd.; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı (Tahlihi)*, Ankara 1987, s. 456-467; a.mlf., "Necati Beğ, Ahmed Paşa, Hayâlî Bey ve Nev'î Divanlarındaki Teşbih ve Mecaz Unsurları", *TKA*, XXV/1 (1988), s. 163-164, 172; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiirî Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 91-95; *TDEA*, I, 233-235, 372.

ÂMİL ÇELEBİOĞLU

Bedir Şehitliği ve Bedir Mescidi - Bedruayn / Suudi Arabistan

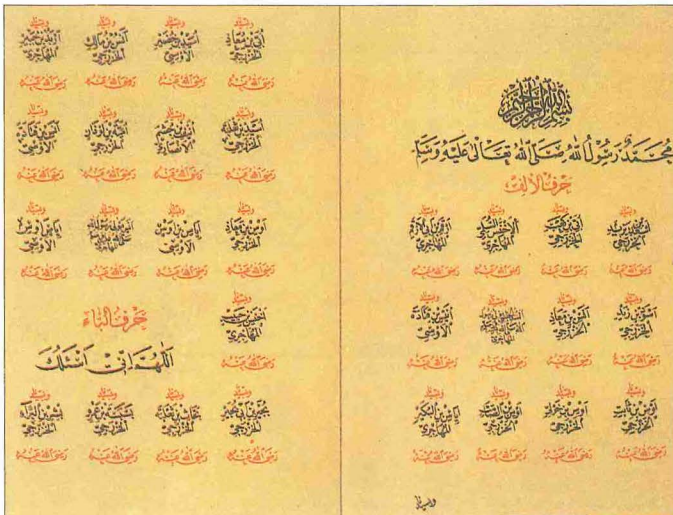
BEDİR GAZVESİ

(غزوة بدر)

Hz. Peygamber ile
Mekkeli müşrikler arasındaki
ilk savaş
(2/624).

Bedir, Medine'nin 160 km. kadar güneybatısında, Kızıldeniz sahiline 30 km. uzaklıkta, Medine-Mekke yolunun Suriye kervan yoluyla birleştiği yerde bulunan küçük bir kasaba idi. Halkı ise burada konaklayan kervanlardan hizmetleri karşılığında aldıkları parayla ve hayvancılıkla geçinen bedevilerdi. Ayrıca kasabada her yıl zilkade ayının başından itibaren sekiz gün devam eden büyük bir panayır kurulurdu. Bedir Hz. Peygamber'in Mekkeli müşriklerle olan mücadelelerinde önemli bir yer işgal eder.

Hicretin 2. yılında (624) Kureyşliler'den birçok kimsenin katıldığı büyük bir ticaret kervanı Ebû Süfyân idaresinde Suriye'ye gitti. Hz. Peygamber bunu haber alınca ashabını topladı; kervandaki malların çokluğunu, buna karşılık muhafız sayısının azlığını onlara anlatarak bu kervanı Mekke'ye dönerken uğrayacağı Bedir'de ele geçirebileceklerini söyledi ve kendilerini sefere davet etti. Hz. Peygamber Medine'den hareketinden on

Aziz Efendi hattıyla alfabe sırasına göre düzenlenmiş Esmâ-i Ashâb-ı Bedir'in ilk iki sayfası (Semih İrtes koleksiyonu)